

Кыргыз Республикасындагы энергетикалык алсыздыгына арналган Адамзатты Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклад

***«Жакырлар үчүн энергия: Бардыгы үчүн адилеттүү
энергия өтүшүн түзүү»***

КЫСКАЧА ТҮШҮНҮК

Апрель 2023

- 2023-жылдын февралында Кыргыз Республикасындагы Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү Программасы (БУУӨП) **энергетиканын алсыздыгына арналган көз карандысыз Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклад** боюнча изилдөө процессин баштады.
- Доклад энергетика жана адамдын өнүгүү чөйрөсүндөгү чечим чыгаруучуларга арналган. Ал **адамга багытталган, адилеттүү энергетикалык өтүү үчүн** идеяларды сунуш кылат.
- 2024-жылдын биринчи чейрегинде аяктай турган изилдөө процесси энергетикалык саясат боюнча коомдук талаш-тартыштарды кийинки деңгээлге жеткирүү үчүн саясат диалогдорун, байланыш кампанияларын жана башка иш-чараларды камтыйт.

Адамдын өнүгүүсү деген эмне?

- Адамдын өнүгүүсү адамдарын **мүмкүнчүлүктөрүн** кеңейтүү, алардын **тандоолорун** жогорулатуу, эркиндигин кеңейтүү жана бардык жарандар үчүн адам укуктарын жайылтуу жөнүндө болуп жатат.
- Бул адамдар ырахат ала ала турган эркиндиктер жөнүндө, алар эмне кылууну жана ким болууну тандоого эркиндиги жөнүндө.
- Мааниси боюнча, бул экономикалык өсүштүн чегинен чыгып, **адамдардын жашоосун көңүл чордонуна салган** өнүгүүнүн альтернативалык концепциясы.
- Киреше жана экономикалык өсүштөн тышкары, ал саламаттыкты сактоо, билим берүү, социалдык коргоо, гендердик теңдик, саясий катышуу, экологиялык туруктуулук жана адам укуктарын камтыган аспектилердин кеңири спектрин камтыйт.
- БУУӨПтун адамдын өнүгүүсүнө болгон мамилеси адам укуктары, адилеттүүлүк жана туруктуулук принциптерине негизделет.

Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Докладдары

- 1990-жылдары БУУӨП тарабынан башталган жана адатта БУУӨПтун өлкө кеңселери тарабынан башкарылат
- Адамдын өнүгүүсүнүн улуттук жана субулуттук деңгээлдеги негизги социалдык, экономикалык жана экологиялык көйгөйлөр же кубулуштар менен байланышын каралган көз карандысыз изилдөөлөр
- Адамдардын жашоосун жакшыртуу үчүн колдонгон тандоолоруна жана мүмкүнчүлүктөрүнө көңүл буруп, адамдын өнүгүүсү жана жыргалчылыгы жөнүндөгү түшүнүктү ИДП-на альтернатива катары жайылтуу.
- Алардын адамдын өнүгүү идеяларынын элдин маалымдуулугун жогорулатуу максаты бар
- Алар эркин форматка ээ жана ар кандай изилдөө ыкмаларына негизделиши мүмкүн (кабенеттик талдоо, жаңы маалыматтарды чогултуу жана талдоо, моделдөө, микронарративдер ж.б.)
- Жакырчылыкты азайтуу жана адамдын өнүгүүсү жөнүндө ой жүгүртүүнү улуттук деңгээлдеги так саясат чараларына которууга умтулат
- 1999-жылдан 2016-жылга чейин Кыргыз Республикасындагы БУУӨП демократиялык башкаруу, тоону өнүктүрүү, жарандык коом, жаштар, жергиликтүү башкаруу жана соода боюнча 8ин мындай докладдорун жарыялады.

Кыргыз Республикасында энергияга жеткиликтүүлүк менен байланышкан көйгөйлөрү

- Калктын 72% гана электр энергиясына туруктуу жеткиликтүү (айыл жерлеринде 64% гана) бар
- Керектөөчүлөрдүн 60% жылына бир нече жолу **электр энергиясынын өчүрүлүшүн сезишет**
- Энергетикалык жакырчылык калктын болжол менен 40,4% таасир этет. Жакыр үй чарбалар электр энергиясына жана энергияга көбүрөөк сарптайт
- Бардык облустар борборлоштурулган газ менен камсыз кылуу менен байланышта эмес, ошондуктан көп адамдар, айрыкча айыл жерлеринде жана жакыр үй чарбаларда **кир отундарга** көз каранды, ал эми **көмүр** энергиянын эң көп колдонулган булагы болуп саналат
- Таза отундар бардык облустарда жана шаарларда керектөө түзүлүшүнүн 20-30% ашык эмес түзөт
- Жеке үй чарбаларды жылытуу үчүн энергия колдонуу Бишкек, Ош жана башка шаарларда **абанын катуу булганышына** алып келет, адамдын ден соолугуна терс таасир тийгизет
- Ички энергия өндүрүү **климаттын өзгөрүшүнөн улам тобокелдиктердин** жогорулашына дуушар болгон гидроэнергетикага абдан таянат
- **Энергияга болгон суроо-талап өсүүдө** жана энергия өндүрүүчүлөр үчүн аны канааттандыруу барган сайын кыйындап баратат
- **Электр энергиясына тарифтер** энергетикалык инфраструктураны сактоого жана өнүктүрүүгө кеткен чыгымдарды жабуу үчүн өтө төмөн жана керектөөчүлөрдү энергияны үнөмдөөгө үндөбөйт.

2024 Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Докладдын темасы: Энергиянын алсыздыгы

- Докладда энергетика менен адамдын өнүгүүсүнүн ортосундагы байланыштарды төмөнкүдөй түшүнүктөр аркылуу изилдөөгө басым жасалат:
- **энергияга жеткилиги** жана **энергетикалык жакырчылыгы** (адамдардын үйлөрүн жетиштүү жылытууга же энергетикалык кызматтарга болгон башка муктаждыктарын жеткиликтүү баада канааттандырууга мүмкүн эместиги)
- **энергетикалык алсыздыгы** (техникалык жеткиликсиздикке, энергиянын жеткиликтүүлүгүнө, энергияга болгон муктаждыктарга жана энергетикалык жакырчылыкты кабыл алууга байланыштуу)
- **энергетикалык адилеттүүлүк** (энергияны керектөөнүн жана өндүрүштүн жөнгө салуучу жана этикалык маселелери)
- **Адилеттүү энергетикалык өтүү** (көмүскө-интенсивдүү, туруктуу эмес энергияны пайдалануудан көмүртексиз энергетикалык системага өтүү)

Ошондой эле Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклады энергиянын адам укуктары менен байланышкан маселелерин, адилеттүү энергетикалык өтүүдөгү аялдардын жана жаштардын ролун, энергетика чөйрөсүндөгү регионалдык кызматташтыкты жана Кыргыз Республикасында энергетиканы өнүктүрүүнүн перспективаларын талкуулайт.

Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклады боюнча алдын ала теориялык изилдөө аяктагандан кийин, бул тизме башка түшүнүктөр менен толукталышы мүмкүн.

2024 Адамзатты Өнүктүрүү боюнча Улуттук Докладынын негизги максаттары

1. Элдин маалымдуулугун жогорулатуу жана адамдын өнүгүүсүнө жана энергияга жеткиликтүүлүгүнө байланыштуу маанилүү маселелер боюнча иш -чараларды баштоо
2. Өнүктүрүүнү өлчөө жана адамдардын борборунда өнүгүүгө көмөктөшүү үчүн улуттук статистикалык жана аналитикалык жөндөмдүүлүктөрдү бекемдөө
3. Жаңы далилдердин жана катуу талдоонун негизинде адам борборлорунун энергетикалык саясатынын варианттарын жана жалпы сунуштарын берүү менен адилеттүү энергетикалык өтүүгө багатталган саясаттарды жана программаларды калыптандыруу

Изилдөөнүн пландаштырылган жыйынтыктары

АӨУД Кыргыз Республикасында **энергетика жана адамдын өнүгүүсүнө кылдат талдоо** жүргүзөт, ошондой эле адамдардын кызыкчылыктарын эске алуу менен энергетикалык саясатты жакшыртуу боюнча ар кандай катышуучуларга (Министрлер кабинетинде жана Жогорку Кенеште чечим чыгаруучулар, статистикалык институттар, энергия берүүчүлөр жана коммуналдык ишканалар, академия жана жарандык коом уюмдары) **сунуштар топтомун** берет.

Изилдөө процессинин аягында, АӨУДынын акыркы басылышынан тышкары, БУУӨП аткаруучу корутундуларды, учурларды изилдөөнү, маалыматтарды чогултуу отчетторун жана статистикалык таблицаларды жарыялоону пландаштырууда.

АӨУД 2024 изилдөөсүнүн толук методологиясы толук даярдануу теориялык изилдөө даярдалгандан кийин иштелип чыгат.

- Мүмкүн изилдөө ыкмалары:
- Жеткиликтүү маалыматтарга кененирээк кароо
- Көз карандысыз эксперттерден тандалган темалар боюнча тапшырмаланган ишти изилдөө
- Тажрыйбалуу изилдөө фирмасынын же эксперттер тобунун жардамы менен сандык жана/же сапаттуу маалыматтарды чогултуу боюнча үй чарбалык сурамжылоо

АӨУДынын процессинин өзгөчөлүктөрү

- **Саясат диалогдору:** Изилдөө процессинин алкагында БУУӨП энергетика жана адамдын өнүгүүсү боюнча коомдук талкууну баштоо үчүн негизги катышуучулар менен бир нече иш-чараларды өткөрөт
- **Байланыш кампаниялары:** Процесстин жүрүшүндө БУУӨП негизги аудиториялардын арасында адамдын өнүгүү концепциясы тууралуу жалпы маалымдуулугун жогорулатат
- **Консультативдик кеңеш:** БУУӨП НДР эксперттик тобунун тематикалык багыты үчүн өкмөт, академия жана эксперттик коомдоштуктун квалификациялуу эксперттерден тобун түзөт
- **Катышуучулардын кароосу:** Изилдөө энергетика, экономика жана социалдык өнүгүү чөйрөлөрүндөгү таанылган эксперттер тарабынан кылдат каралып, бекитилет

Улуттук программалар жана стратегиялар менен байланыштар

- Адамдын өнүгүүсүнө негизделген **2018-2040-жылдарына Улуттук өнүктүрүү стратегиясы**
- **2026-жылына чейин Улуттук өнүктүрүү программасы** жашыл экономикага көмөктөшөт, "Эч ким артта калбашы керек" ыкмасына жана энергетикалык өтүүгө чакырат
- **2019-2023-жылдарына «Жашыл экономиканы өнүктүрүү» программасы** энергетикалык өтүүгө жана инклюзивдүү өсүүгө өбөлгө түзөт
- **Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинетинин 2023-жылга карата иш-чаралар планына** калктын алсыз топторун аныктоо жана колдоо, ошондой эле калыбына келтирилген энергия булактары чөйрөсүндөгү чечимдерди иштеп чыгуу боюнча чаралар кирет
- **2030-жылына чейин парник газдарын азайтууга улуттук аныкталган тартуулар** энергетиканы климаттын өзгөрүшүн жеңилдетүү үчүн эң жогорку потенциалы бар сектор катары аныктайт
- **2024-2025-жылдарына Улуттук энергетикалык программа жана 2035-жылына чейин Отун жана энергетика комплексин өнүктүрүү стратегиясы** (иштеп чыгууда) калыбына келтирилген энергия боюнча күтүлүүчү жоболор менен

АӨУД басылмасынын алдын ала түзүлүшү

- i. Сөз башы
- ii. Ыраазычылык
- iii. Резюмеси

Бөлүм 1. Энергетика жана адамдын өнүгүүсү: Адилетүү энергетикалык өтүү үчүн мифтерди четке кагуу

Бөлүм 2. Туруктуулукту бекемдөө – Кыргызстандын үй чарбаларынын энергиянын алсыздыгын баалоо

Бөлүм 3. Иш-аракетсиздиктин адам наркы: Адамдын өнүгүүсүнүн прогрессин коргоо

Бөлүм 4. Энергетикалык өткөөлдүн саясий экономикасы – Саясаттын борборундагы жыргалчылык

Бөлүм 5. 2030-жылына Климат боюнча милдеттенмелерди аткарууну жана туруктуу өнүгүүнүн күн тартибин камсыз кылуу

Бөлүм 6. Келечектеги муундар үчүн адилеттүү энергия өтүшүн түзүүй

Тарифтер гана эмес

Инновациялар жолунда

Коомдук пикирди өзгөртүү жана маалымдуулукту жогорулатуу

Аялдарды, жаштарды жана алсыз топторду социалдык коргоо

Тоскоолдукта регионалдык кызматташтык

Статистикалык тиркемеси: Энергетика жана адам өнүктүрүү маалыматтар таблицалары

2024 Адамзатты Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклад даярдоонун убакыт шкаласы

Февраль
Изилдөө процессин
баштоо

июнь-август
Маалыматтарды чогултуу
Жагдайды изилдөөгө
даярдануу

ноябрь-декабрь
Кароо

январь-
февраль
Акыркы
отчетту жана
корутундуну
даярдоо

апрель-июнь
Изилдөөнүн
жыйынтыгын
илгерилетүү

2023

март-май
Алдын ала
теориялык изилдөө
даярдоо

сентябрь-октябрь
Маалыматтарды
талдоо жана
АӨУДдун акыркы
басылышын иштеп
чыгуу

2024

март
**Акыркы
отчеттун
презентациясы**

2024 **Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклад** жөнүндө кошумча маалымат:
<https://www.undp.org/ru/kyrgyzstan/projects/nacionalnyy-doklad-o-chelovecheskom-razvitii-2023-2024-energeticheskaya-uyazvimost>

2024 Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Доклад жөнүндө электрондук почта бюллетенине жазылуу:
<https://forms.office.com/e/FUNrNaJDZs>

Байланышуу:

Екатерина Перфильева

Адам Өнүктүрүү боюнча Улуттук Докладдын координатору

Кыргыз Республикасындагы БУУӨП

ekaterina.perfilyeva@undp.org